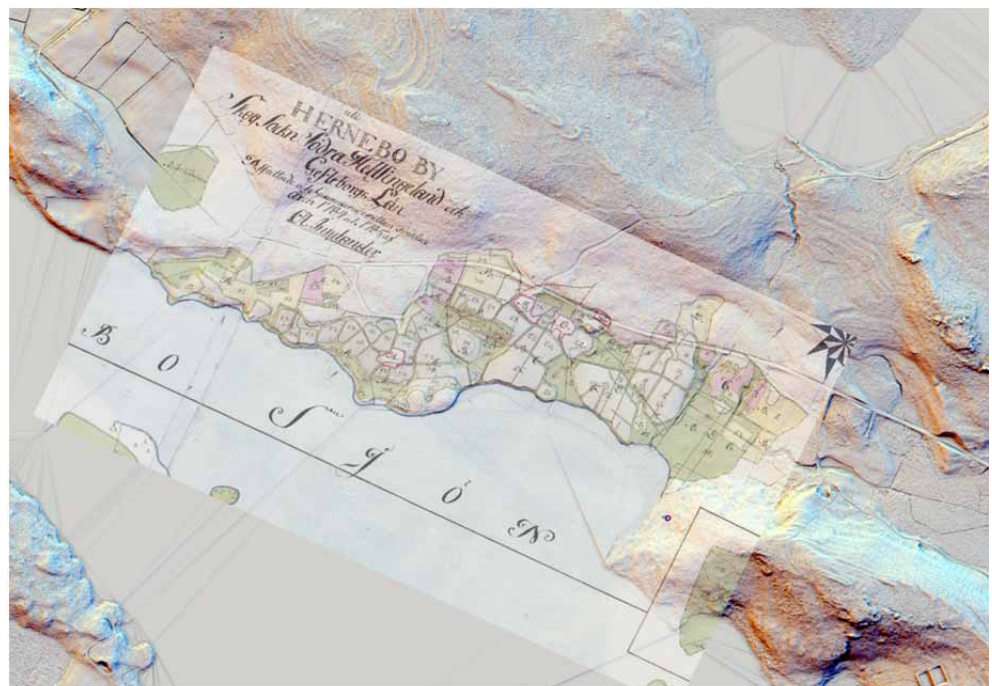

INVENTERING I SKOGS SOCKEN

Skogs socken
Söderhamns kommun
Hälsingland
2015

*Bo Ulfhielm
Maria Björck*

INVENTERING I SKOGS SOCKEN

Skogs socken
Söderhamns kommun
Hälsingland
2015

Rapport 2016:09
Bo Ulfhielm
Maria Björck

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2016

Omslagsbild: Karta över byn Härnebo 1784, med terrängsmodell som bakgrund
Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.

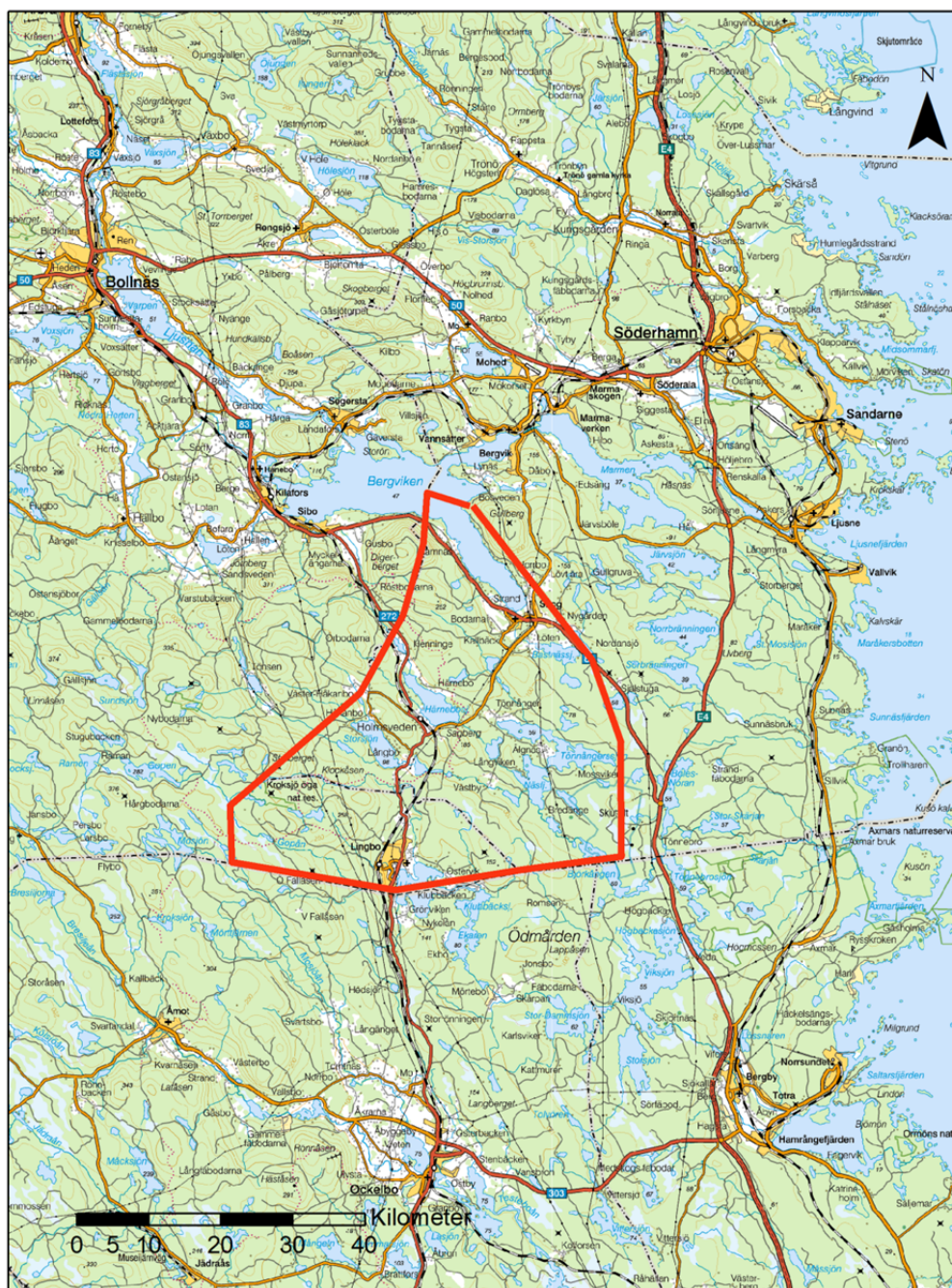
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. MedgivandeMS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Metod	9
Resultat	11
Stenålder	12
Bronsålder	15
Järnålder	15
Historisk tid	16
Bebyggelse lämningar	16
Småindustrier	18
Skogsbruks lämningar	19
Övriga lämningar från historisk tid	20
Övriga lämningar	20
Fångstgropar	20
Anläggningar i klapper	21
Samisk historia	22
Arkivforskning	22
Fältbesiktningar	24
Terrängskuggning	26
Publika aktiviteter	29
Lilla kulturarvsdagen – Familjedag med forntidstema	29
Skoldag	30
Andra publika aktiviteter	30
Utvärdering	31
Administrativa uppgifter	32
Referenser	33

Figur 1. Översiktskarta med undersökningsområdet markerat. Efter digitala översiktskartan, Lantmäteriet.

SAMMANFATTNING

Under perioden april – december 2015 har Länsmuseum Gävleborg utfört en specialinventering av västra delen av Skogs socken. Bidrag till projektet beslutades av Länsstyrelsen Gävleborg genom medel ur anslaget 7:2 för insatsen kunskapsunderlag. Arbetet utfördes av Bo Ulfhielm och Maria Björck.

Syftet med inventeringen var en kulturhistorisk kunskapsuppbyggnad genom att försöka komplettera några av de inventeringsluckor som identifierats i ”Handlingsprogram för uppdragsarkeologi” och ”Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov”. Dit hör bland annat: det samiska kulturarvet, by- och gårdstomter och andra bebyggelselämningar, förhistoriska boplatser och blästbrukslämningar.

Påträffade lämningar har beskrivits, avgränsats och registrerats i FMIS enligt Riksantikvarieämbetets praxis. Positioneringen i fält gjordes med handdator med kartbakgrund och GPS.

För att effektivisera fältarbetet har samtliga berörda historiska kartor i lantmäteristyrelsens arkiv har rektifierats. Arbetet har utförts av Almunga arkeologi. På försök har också nationella höjddatabankens terrängdata använts för att byråmässigt identifiera lämningar – som sedan kontrollerats i fält. Behandling och optimering av terrängdatat har utförts av Oscar Törnqvist, Metria. När det gäller det samiska kulturarvet har Länsmuseum samarbetat med Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum i Östersund samt anlitat historikern Peter Ericson, Härnösand för arkivforskning.

Totalt registrerades 86 lämningar i Skogs socken. En stor del av dessa var bebyggelselämningar som excerperats ur det historiska kartmaterialet, dit hör flera övergivna by- och gårdstomter som tillkommit före 1850 och därmed bedöms som fornlämningar.

I terrängskuggningsmodellen kunde omkring 350 potentiella forn- och kulturlämningar identifieras. Vid stickprovskontroller registrerades bland annat ett 20-tal kolningsanläggningar, däribland fyra kolningsgropar. Metoden visade sig fungera bäst på olika typer av gropar och på kolbottnar efter resmilor, medan till exempel bebyggelselämningar och småindustriella lämningar var svåra att belägga i fjärranalysen.

Flera lämningar med koppling till socknens samiska historia registrerades, däribland en härd, en renvall och en möjlig kåtatomt. Dessa kunde påvisas efter fältkontroller av ortnamn och traditionsnedteckningar. Arkivstudierna gav en viktig inblick i omfattningen och organisationen av den samiska befolkningen – däremot kunde inga fysiska platser eller lämningar excerperas ur arkivkällorna.

Vid två tillfällen har Länsmuseum informerat om de pågående arbetena. I samarbete med Skogs hembygdsförening anordnades Lilla Kulturarvsdagen på hembygdsgården Torparbacken lördagen den 12 september. På programmet stod bland annat aktivitetslådor med arkeologiska klurigheter, hantverk och sagoberättande med Länsmuseets kulturmiljöpedagog. Barnen fick också prova på en arkeologisk utgrävning. På skolan i Stråttjärä genomfördes måndagen den 30 november barnverksamheter för samtliga elever från förskoleklass till årskurs 6. Upplägget var liknande det på kulturarvsdagen. Totalt nåddes 40 elever.

Sammanfattningsvis gav Skoginventeringen ett bra resultat såtillvida att kunskapsuppbyggnad skett genom att fornminnesregistret tillförts ett flertal lämningar inom de eftersatta områdena. Men då inventeringen sökte greppa över många olika teman och inriktningar blev arbetet något splittrat. Flera tips och kartexcerperade objekt kunde inte följas upp och fältarbetets täckningsgrad blev mycket olika inom inventeringsområdet. För fortsatta inventeringsarbeten av den här typen är ett mer effektivt arbetssätt att fokusera på ett eller ett par teman.

BAKGRUND

Under perioden april – december 2015 har Läns museet Gävleborg utfört en specialinventering av västra delen av Skogs socken. Bidrag till projektet beslutades av Länsstyrelsen Gävleborg genom medel ur anslaget 7:2 för insatsen kunskapsunderlag (Dnr 431-1029-15). Arbetet utfördes av Bo Ulfhielm och Maria Björck

Det var länge sedan regelrätta fornminnesinventeringar genomfördes i Gävleborgs län. I rapporten *Fornminnesinventeringen - Nuläge och kompletteringsbehov* (Jensen 1997:94-95) sammanfattas de inventeringar som bedrivits i länet och några områden pekas ut som särskilt eftersatta. Dit hör: lämningar efter samisk kultur, boplatser av stenålderskaraktär, äldre by- och gårdstomter, vattenkraftanknutna småindustriäggningar liksom lämningar efter finnkultur och fåboddrift. Man påpekar vidare att fångstgropar och lämningar efter järnframställning inklusive kolningsgropar borde förekomma i betydligt större antal än vad som registrerats. Efter 1998 övertog projektet Skog och Historia rollen som kunskapsuppbyggare genom inventering. Men projektets speciella förutsättningar, med fokus på skogsmarken och med ”lekmän” som inventerare, gjorde att det mesta som registrerades var lätt igenkännbara lämningar i skogsmark. Ett stort antal kolningsgropar och fångstgropar kunde mycket riktigt tillföras fornlämningsregistret men för de andra kompletteringsbehoven som nämns ovan kvarstår luckorna. Den bristen har blivit tydligare efter år 2014 då en ny kulturminneslag klassificerar lämningar tillkomna före 1850 som fornlämningar. En rad lämningar som vid de tidigare inventeringarna inte prioriterats har därvid fått ett starkt lagskydd.

Inventeringen i Skogs socken är ett försök att komplettera några av de kunskapsbrister som påpekats. Idag är förutsättningarna andra än då storskaliga fältinventeringar bedrevs i samband med utgivandet av ekonomiska kartan. Det finns ett behov av att, med begränsade resurser, kunna komplettera tidigare inventeringar genom riktade insatser. Skoginventeringen är därför till stor del ett metodprojekt: Att med hjälp av metoder som inte funnits tillgängliga vid de tidigare inventeringarna försöka effektivisera fältarbete och registrering. Detta har skett genom: systematisk användning av rektifierade historiska kartor, fjärranalys av laserdata, samt expertstöd för särskilda lämningstyper.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Skogs socken ligger inom ett område som kallas för *Ödmården*. Området ansågs ha utgjort en öde gränsszon mellan Hälsingland och Gästrikland under yngre järnålder och historisk tid. Under medeltiden var detta området gränslandet mellan Hälsingelagens och Upplandslagens område. Detta gränsland har alltid betraktats som ett otillgängligt område och är än i dag gleset befolkat. År 1800 var det 673 personer mantalsskrivna i socknen, antalet hemmantal var 27,1. Skogs yta uppmättes under samma tid till 4,4 kvadratmil, vilket kan jämföras med angränsande Söderala socken som är betydligt mindre till ytan, 2,5 kvadratmil, med 909 mantalsskrivna och 72,1 hemmantal (Djurberg 1806:465).

Ödmården präglas av kuperad blockrik moränmark. I högre belägna områden är marken sandig, men i de lägre partierna mer ursvallad och blockrik (Lundqvist 1963:111). Skogs socken ligger på nivåer från 0 till 335 meter över havet. Den västra delen av socknen som berördes av denna inventering ligger mellan 60 och 335 meter över havet. Så här beskriver *Eric Tuneld* socknen år 1794 ”SKOG Socken innehåller väl 4 quadr. Mil i Vidd, men Berg och Sjöar uptaga den största delen. En stor del af Skogarne äro underlagde Bruken, men de gifva ock

godt och stadigt Sågtimmer. Linsädet är ej betydligt; däremot Boskapsskötseln lönande” (Tuneld 1794:51).

Fornlämningsmiljön utgörs främst av lösfunna yxor och enstaka stenåldersboplatser. Yxfyndet vittnar om att området rymt ett stort antal stenåldersboplatser. Läns museet Gävleborg undersökte två mesolitiska lokaler i samband med ombyggnationen av stambanan 1996. Boplatserna Gårdsjösundet (Skog 170:1) låg 105-116 meter över havet i en sandig norrsluttning. Platsen har varit i bruk under en längre tid, mellan cirka 8500 och 9000 år och har under denna period legat vid den dåtida kusten. Ett rikt och varierat stenmaterial omhändertogs bestående av bl.a. slipstenar, yxa, stora spån, mikrospån och handtagsskärnor. Det påträffades även en del av en hartstätning till en svepask (Björck m.fl. 2001). Endast 400 meter sydväst om Gårdsjösundet låg slagplatsen Nyängsberget (Skog 171:1). Platsen låg cirka 120 meter över havet och innehöll framförallt splitter och avslagsfragment efter stensmide i kvarts (Hällström 1998).

Från bronsålder finns endast ett fynd, en skaftkantysa i brons (Skog 35:1). Yxan påträffades i en åker i Möртеbo 1887.

Det finns få lämningar från järnåldern. I anslutning till Bergviken finns en handfull blästplatser/slaggförekomster, flertalet av dessa platser utgörs endast av fyndplats för slagg (t.ex. Skog 85:1, 72:1, 71:1, 407), det finns även några kolningsgropar (t.ex. Skog 151:1, 151:2). När det gäller förhistoriska gravar finns ett fåtal rösen och stensättningar i kustnära lägen. Däremot finns endast en gravhög i anslutning till den odlade bygden i väster, och den bedöms som osäker (Skog 66:1).

Figur 2. Kommittén för Skogs kyrkoruins framgrävande och konservering vid syn på platsen 1928. Från vänster: Fru E. Westerlund, kyrkoherde V. Roland, postmästare J. Kaégatz. Källa: Kringla.nu.

Frånvaron av bygdeanknutna gravar och förhistoriska ortnamn talar för en i huvudsak medeltida och senare kolonisering. Medeltiden är också den period som gjort socknen mest känd. År 1912 hittades den så kallade Skogbonaden i Skogs kyrka. Den 175 centimeter långa bonaden av linne och bomull är rikt dekorerad med människor och djur. Bland annat är tre figurer vilka tolkats som helgonkungarna Olav, Erik och Knut. Sannolikt är bonaden från slutet av 1200-talet. Något senare, början av 1300-talet, sker första omnämnandet av Skogs kyrka. Den första kyrkan (Skog 84:1) låg vid Bergvikens strand, men problem med översvämningar gjorde att den 1700 flyttades till Stråttjärä. Vid den gamla kyrkoruinen har arkeologiska undersökningar utförts i flera omgångar under

1920- och 1930-talet. Under rasmassorna grävdes altare, sakristia och vapenhus fram. Bland fynden märks flera mynt, de äldsta präglade under Albrect av Mecklenburg (Salvén 1944: 204ff).

I 1500-talets skattelängd finns relativt många byar inom socknen, närmare 20 stycken. Med hälsingemått är dock alla enheter små: de största byarna har endast fyra skattlagda gårdar (Brink 1994). I stort sett är den bystruktur som finns idag etablerad under 1500-talet. Under 1600-talet tillkommer enstaka bebyggelse, bland annat etableras en finnbosättning i Själstuga och i Mörtebo/Risbo finns uppgifter om en tillfällig finnbosättning kring 1660 (Wedin 2007 Bilaga tabell).

Figur 3. Inventeringsområdet på sockenkarta från år 1700 (V47-1:2)

I Lingbo etablerades kring förra sekelskiftet ett antal småindustrier: tjärfabriker, snickerier och mekaniska verkstäder (Johansson 2001:87) men i huvudsak har Skog i historisk tid varit en jord- och skogsbruksbygd. En intressant parentes i socknens senare historia är den s.k. badhusepoken. Från 1907 och fram till slutet av andra världskriget fanns en kurortsverksamhet i Skog med badanstalt, restaurang m.m. uppbyggd kring en järnhaltig källa (Björkén m.fl. 2013).

METOD

Inventeringen har bedrivits av Läns museet Gävleborg med personal som är godkända inventerare och registrerare. Påträffade lämningar har beskrivits, avgränsats och registrerats i FMIS enligt Riksantikvarieämbetets praxis. Positioneringen i fält gjordes med handdator med kartbakgrund och GPS.

Samtliga **historiska kartor** i lantmäteristyrelsens arkiv har rektifierats. Arbetet har utförts av Almunga arkeologi. De rektifierade kartbilderna har medtagits i handdatorn och registreringen av kartexcerperade lämningar har gjorts genom en kombination av fältiakttagelser och redovisningen på de historiska kartorna. Det har inte varit möjligt att inom ramen för projektet kontrollera i fält alla kartobjekt. Vi har arbetat byavis, från den västra delen och österut.

När det gäller **det samiska kulturarvet** har Läns museet samarbetat med Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum i Östersund. Ewa Ljunddahl från Gaaltije har under totalt tre dagar deltagit i fältarbetet och därutöver fungerat som bollplank. För en genomgång av historiskt arkivmaterial rörande samer i Skog anlätades historikern Peter Ericson, Härnösand, som tidigare anlåtats av museer och samebyar för arkivforskning.

För användning av **laserscannad terrängdata** har behandling och optimering av data utförts av Oscar Törnqvist, Metria. I korthet har två tekniker använts:

a) *Multipel hillshade*: tre terrängskuggningar från olika vinklar, där landskapet bestрукits med tre olika ljuskällor från olika vinklar, och där varje "ljuskägla" hade olika färg - röd, grön och blå.

b) *Openness*: den multipla terrängskuggningen "svärtades in" med ett lager som beskriver varje pixels "öppenhet". Detta mått räknas ut genom att "stående" på varje pixel undersöka hur många andra pixlar som man ser inom en sökradie, "stående" på den pixeln. Openness framhäver små strukturer i marken utan tanke på någon skuggriktning. Denna metod förbättrar alltså möjligheten att framförallt se mindre gropar och diken i olika riktningar samtidigt (se vidare Törnqvist 2015). Utifrån den behandlade terrängskuggningsmodellen har Oscar Törnqvist i en fjärranalys identifierat drygt 300 indikationer på potentiella lämningar, vilka levererades som en separat shape-fil.

Figur 4. Maria Björck beskriver en vägghållningssten som är daterad 1849 och därmed precis klarar "fornlämningsgränsen". Foto: Bo Ulfhielm.

Större delen av inventeringsområdet ligger på nivåer över havet som har utgjorts av kust under mesolitikum, det vill säga mellanstenåldern. Ett antal platser för lösfunna stenyxor valdes ut. Där det var tillgängligt gjordes mindre provgropsgrävning med spade och ett handsåll. Även sandiga dikningskärningar efter vägar och markberedda hyggen söktes av efter slagen sten och skärvsten.

Fyndplatsen för Skogs sockens enda bronsfynd (Skog 35:1), i form av en skaftkantaxa, söktes av med metalldetektor. Vid metallutslag gjordes provgrävning med fyllhammare.

Kontakter har etablerats med de två hembygdsföreningarna i socknen, Skogs hembygdsförening och Lingbo hembygdsförening. Till stor hjälp har också kontakter med privatpersoner varit. Här kan särskilt nämnas Anders Olsson, Hamnäs, Sievert Engblom, Långbo och Mats Hagberg i Stråtjärä.

Figur 5. Provgropsgrävning med spade och handsåll. Foto: Maria Björck.

RESULTAT

Totalt registrerades 86 lämningar i fornminnesregistret. Dessutom registrerades ett mindre antal i angränsande socknar Ockelbo och Hamrånge. Antalet lämningar som registrerades är ungefär lika många som registrerades vid förstagångsinventeringen för hela socknen och för den revideringsinventering som genomfördes i delar av området år 1983. I följande kapitel redovisas resultaten kronologiskt och kategorivis.

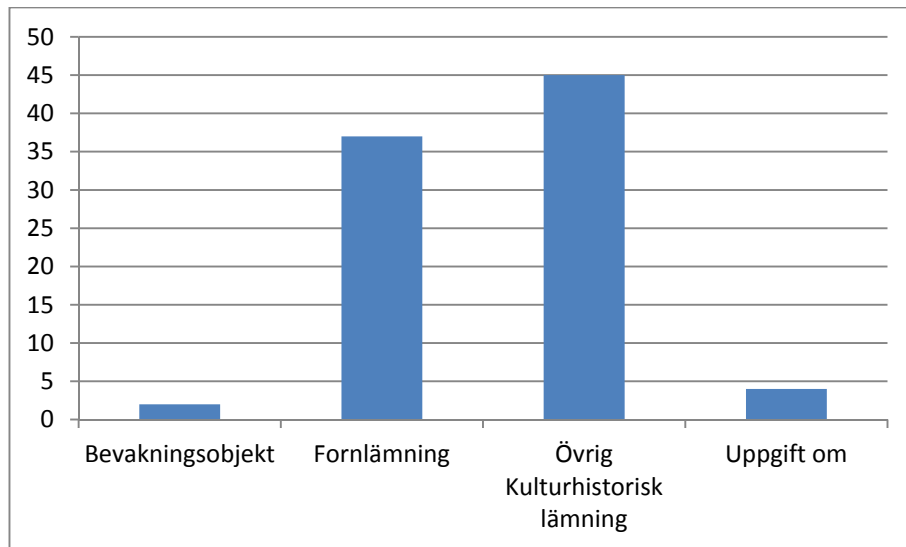

Diagram 1. Antikvarisk bedömning för registrerade lämningar.

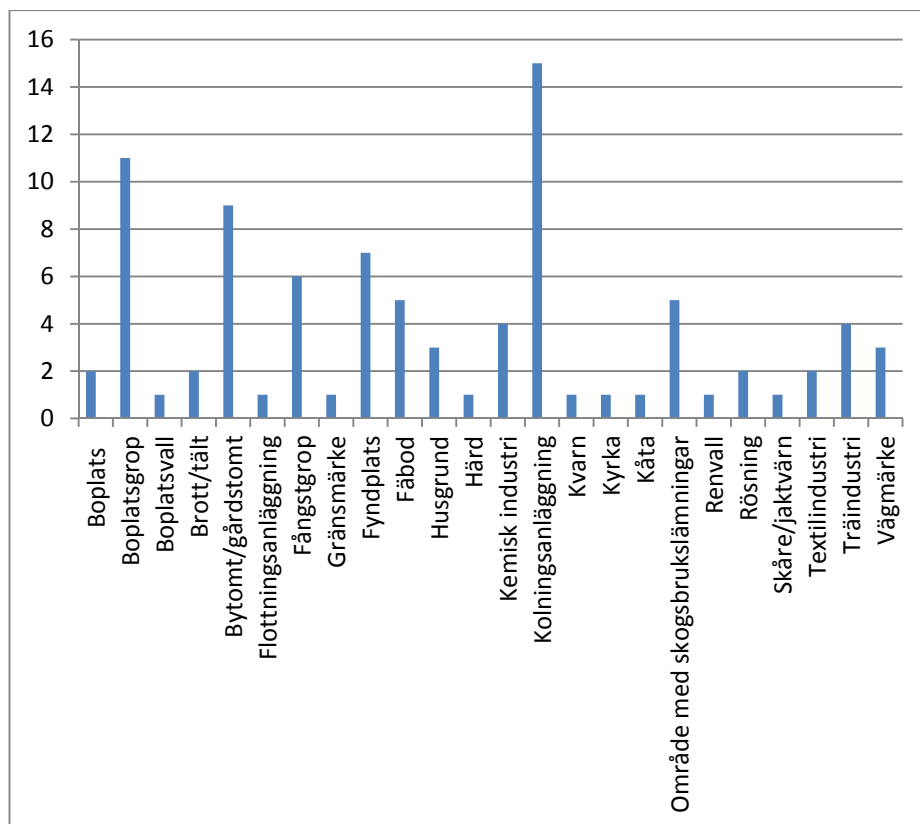

Diagram 2. Antal registrerade lämningar per lämningstyp.

Figur 6. Registrerade lämningar 2015 inom Skogs socken. Efter digitala översiktskartan, Lantmäteriet.

Stenålder

Inför inventeringen hade ett antal platser för lösfunna yxor valts ut i ett försök att leta efter stenåldersboplatser. De utvalda fyndplatserna ligger mellan 75 och 80 meter över havet, i flacka söder- eller sydvästsluttningar i byn Västby (fig. 8). Fyndplatserna är:

Skog 28:1 fyndplats för stenyxa i åkermark. Ingen provgrävning kunde göras i åkermarken, mindre provgrävning gjordes i skogsmarken norr om fyndplatsen. Några tveksamma avslag påträffades. Fyndplatsen bör besökas när åkern är plöjd.

Skog 27:1 fyndplats för trindyxa i åkermark. Provgropsgrävning gjordes på ömse sidor om en stig, i åkermarken och på en åkerholme. Inga fynd påträffades.

Skog 31:1 fyndplats för tjocknackig stenxya. Ingen provgrävning kunde göras, då fyndplatsen ligger inom en hustomt.

Skog 30:1 fyndplats för trindyxa i åkermark. Mindre provgrävning gjordes i åkermarken och i ett skogsparti, öster om fyndplatsen. Inga fynd påträffades.

Skog 32:1 fyndplats för stenxya. I dag ligger fyndplatsen inom en hustomt, provgrävning kunde endast göras i ett skogsparti väster om fyndplatsen och på norra sidan av vägen. Inga fynd påträffades.

Skog 33:1 fyndplats för trindyxa i åkermark. Åkern var inte plöjd, provgropsgrävning gjordes endast i den anslutande skogsmarken. Vid provgrävning framkom rikligt med skärvsten och enstaka kvartsavslag. Platsen har registrerats som boplats, Skog 391.

Vid inventeringen söktes även vägsärningar och markberedda hyggen av efter slagen sten och skärvsten. I en väg i skogsmark påträffades inom en yta av 5×3 meter rikligt med skärvsten. Platsen ligger 110 meter över havet i en sandig norr-sluttning. Vägen är bruten direkt i skogsmarken inget material är påfört. Platsen har registrerats som fyndplats för skärvsten, Skog 384. Skärvstenen är en indikation på förhistorisk boplats, i detta fall troligen stenåldersboplats.

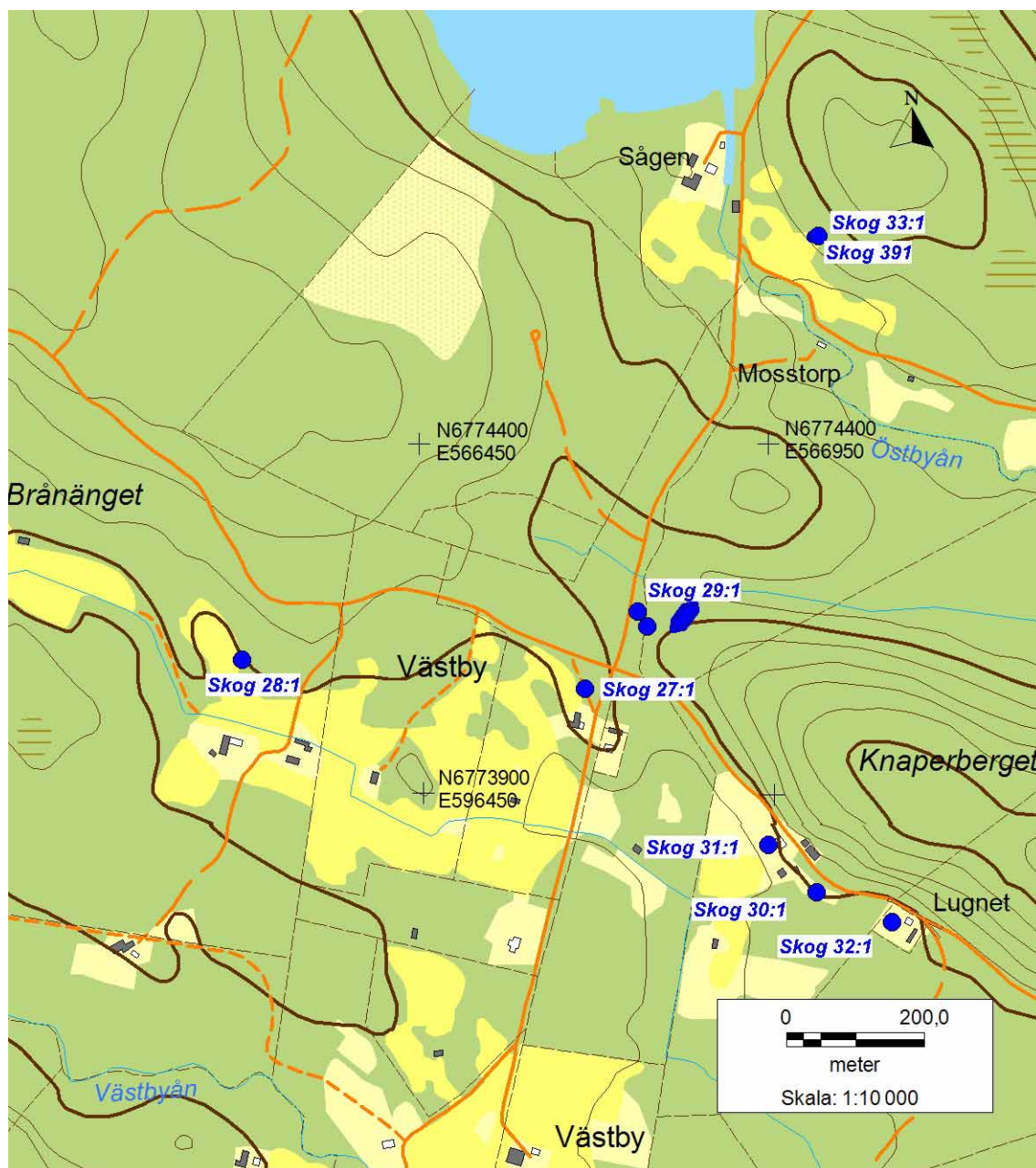
På ett markberett hygge i Själstuga påträffades flera kvartsavslag och skärvsten. Platsen ligger 65–70 meter över havet i flack sandig nordöstsluttning. Platsen har registrerats som boplats, Skog 459.

Figur 7. Skrapa i kvarts från boplatsen Skog 459. Foto: Bo Ulfhielm.

Ovan nämnda fynd av yxor har gjorts i åkermark och vid bebyggelse. Det är svårt att hitta avslag och skärvsten vid provgrävning i åkermark, det är näst intill omöjligt att sålla matjorden. Det hade varit en klar fördel om åkrarna varit plöjda. Tyvärr är det många mindre åkerlappar som i dag sällan plöjs. Sannolikt hör flertalet av de lösfunna yxorna till stenåldersboplatser.

På tips av privatpersoner registrerades även ett par fyndplatser för stenåldersföremål; en liten mejsel i röd skiffer (Skog 412), samt en yxa i bergart (Skog 409). Föremålen har påträffats i tomtmark, respektive åkermark kring 60 meter över havet i sluttning mot Bergviken.

Figur 8. Fastighetskartan med de lösfynd av yxor där det gjorts provgroppsgrävning, med undantag av Skog 29:1. Skog 391 är en nypåträffad stenåldersboplats.

RAÅ NR	Lämningstyp	Egenskapsvärde	Kommentar
Skog 412	Fyndplats	Skiffer	Mejsel
Skog 409	Fyndplats	Bergart	Stenyxa
Skog 384	Fyndplats	Skärvsten	
Skog 391	Boplats		
Skog 459	Boplats		

Tabell 1. Nyregistrerade lämningar av stenålderskaraktär.

Bronsålder

I en åker i Mörtebo hittades 1887 en skaftkantyx i brons vid potatissättning (Skog 35:1). Fyndplatsen ligger cirka 120 meter över havet i en sandig västsluttning som ligger i kanten till en blötmark och nära en bäck. I dag utgörs åkermarken av igenväxt skogsmark, beväxt med blandskog och sly. Avsökning med metalldetektor försvarades av att området var nedrisat. En yta om 3000 kvadratmeter gicks över, vilket resulterade i en handfull utslag som undersöktes med hjälp av fyllhammare. Endast recent material påträffades.

Järnålder

Med de täta förekomsterna av järnframställningsplatser kring Bergviken-Marmen i norr i åtanke antogs att fler fanns att hämta också i den delen av sjösystemet som tillhör Skogs socken. Stora delar av sjöstranden längs Bergviken inventerades, men med ett magert resultat. En slaggförekomst framkom i åkermark. Därutöver kunde två slaggförekomster i vattnet registreras efter tips. Bergviken är reglerad och uppenbarligen ligger en del av den järnframställning som bedrivits idag under vattnet. Järnframställningen indikeras också av kolningsgropar. Fyra stycken registrerades, vilket är en ökning med 50 % av antalet kända kolningsgropar i socknen. Samtliga kolningsgropar var indikationer från laserdatan.

Figur 9. Slagg påträffad på grunt vatten i sjön Bergviken.

RAÅ NR	Lämningstyp	Egenskapsvärde	Kommentar
Skog 438	Fyndplats	Slagg	
Skog 408	Fyndplats	Slagg	Uppgift om
Skog 407	Fyndplats	Slagg	
Skog 383	Kolningsanläggning	Kolningsgrop, rektangulär	
Skog 386	Kolningsanläggning	Kolningsgrop, rektangulär	
Skog 431	Kolningsanläggning	Kolningsgrop, rund	
Skog 432	Kolningsanläggning	Kolningsgrop, rektangulär	

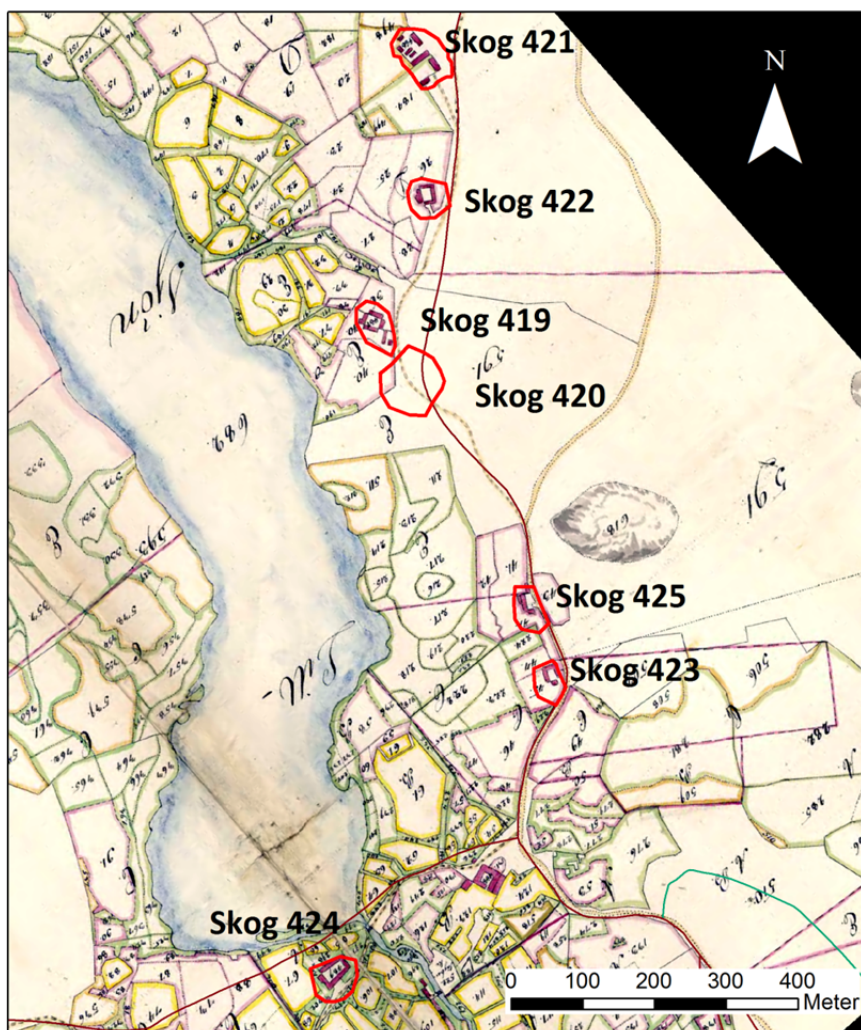
Tabell 2. Nyregistrerade ämningar av järnålderskaraktär.

Historisk tid

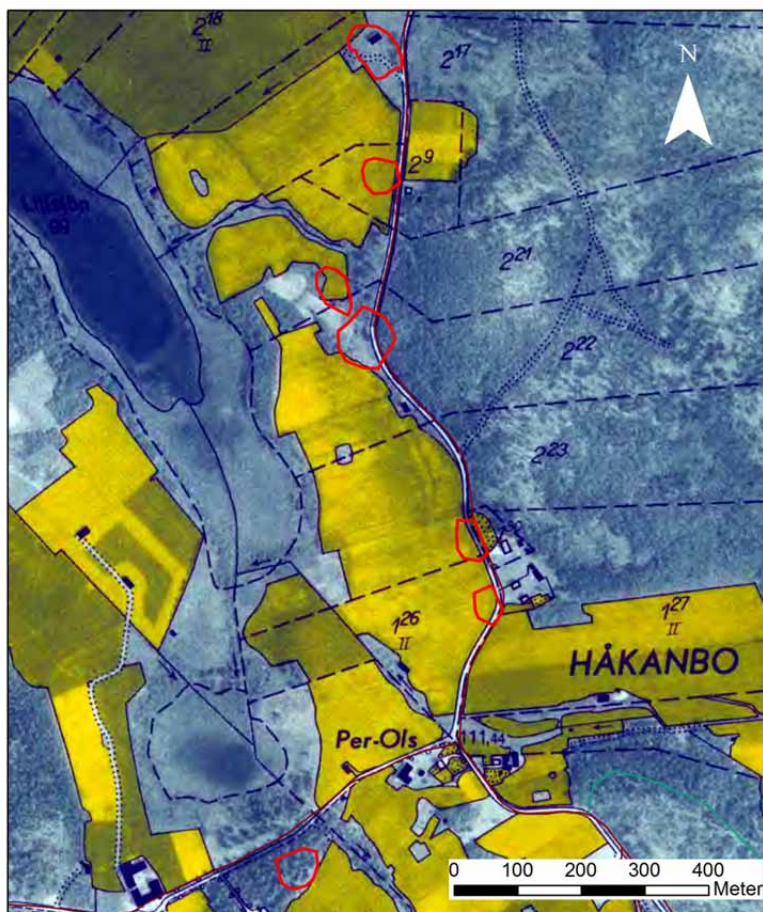
Flertalet av de lämningar som registrerats var från historisk tid. Av dessa utgjorde en stor andel bebyggelselämningar och småindustriella lämningar som excerperats från de historiska kartorna. Det varierar stort mellan byarna hur många registreringar som genereras av kartexcerperingen. Bebyggda by- och gårdstomter har vanligen inte registrerats. Däremot har fåbodar tagits med, även om de till delar varit bebyggda. De har nästan alltid övergivna partier med husgrunder. Då hela lämningen måste vara övergiven för att bedömmas som fornlämning har ett par fåbodar bedömts som övrig kulturhistorisk lämning även om de tillkommit före år 1850.

Bebyggelselämningar

Av 15 registrerade bebyggelselämningar var 10 belagda före 1850 och bedömdes därför som fornlämningar. De nu registrerade bebyggelselämningarna representerar bara en mindre del av den övergivna bebyggelse som faktiskt går att få ut ur de historiska kartorna. Endast i de västligaste byarna: Håkanbo, Hamnäs, Mörtebo och Långbo besöktes alla kartexcerperade objekt. Att det skett stora förändringar i samband med laga skiftet kan exemplifieras med Håkanbo nedan, där sju gårdslägen flyttats och idag är övergivna. Sex av dessa fanns även på storskifteskartan från 1809.

Figur 10. Utdrag ur Storskifteskarta över Håkanbo från 1809 med flyttad eller borttagen bebyggelse som registrerats i FMIS markerad. (Lantmäteristyrelsens arkiv V47-10:1)

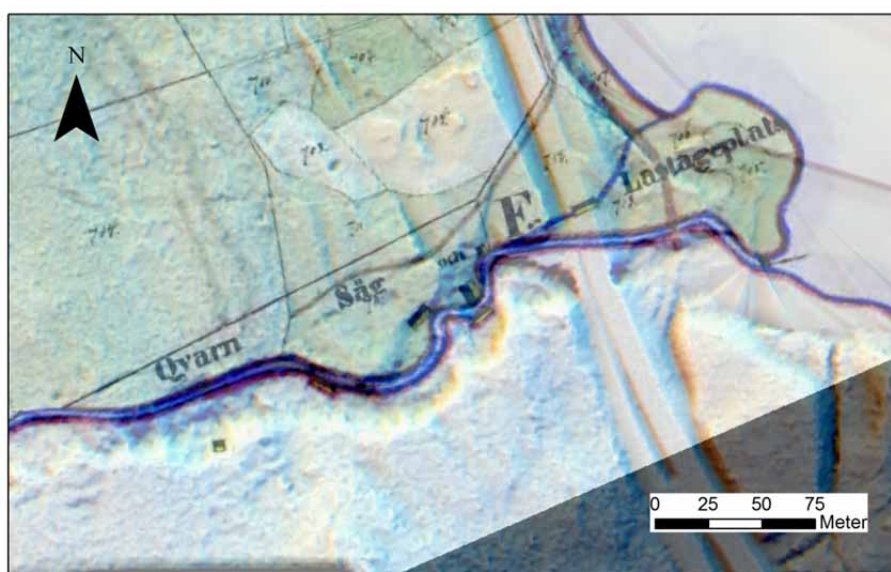
Figur 11. Samma geografiska utsnitt som ovan (figur 10) på 1954 års ekonomiska karta (14G5j Holmsveden).

RAÄ NR	Lämningsstyp	Namn	Egenskaps värde	Antikvarisk bedömning
Skog 375	Husgrund, historisk tid		Övrig	ÖKHL
Skog 390	Husgrund, historisk tid		jordbruk	ÖKHL
Skog 392	Bytomt/gårdstomt	Mörtebo		Fornlämning
Skog 399	Fäbod	Hunsbo gammelvall		Fornlämning
Skog 416	Bytomt/gårdstomt	Hamnäs		ÖKHL
Skog 419	Bytomt/gårdstomt	Håkanbo		Fornlämning
Skog 420	Bytomt/gårdstomt	Håkanbo		ÖKHL
Skog 421	Bytomt/gårdstomt	Håkanbo		Fornlämning
Skog 422	Bytomt/gårdstomt	Håkanbo		Fornlämning
Skog 423	Bytomt/gårdstomt	Håkanbo		Fornlämning
Skog 424	Bytomt/gårdstomt	Håkanbo		Fornlämning
Skog 425	Bytomt/gårdstomt	Håkanbo		Fornlämning
Skog 437	Fäbod	Näsbodarna		Fornlämning
Skog 439	Fäbod	Fallfäbodarna		ÖKHL
Skog 461	Fäbod			Fornlämning
Skog 462	Fäbod	Långbofäbodarna		ÖKHL

Tabell 3. Nyregistrerade bebyggelselämningar

Småindustrier

Landsbygdens småindustriella verksamheter är ännu en eftersatt lämningsskategorier i de tidigare inventeringarna. Här har istället hembygdsrörelsen i Skog gjort en stor insats för att dokumentera sågar, tjärfabriker o.s.v. (se Johansson 2001:87ff). Av praktiska skäl har vi valt att inte registrera industrilämningar som består av stående byggnader, även om de i olika grad är övergivna. Liksom när det gäller bebyggelselämningar är det historiska kartmaterialet det främsta underlaget för att lokalisera lämningarna. Redan på den äldsta karta över Skog, en sockenkarta från 1600-talet, är flera kvarn- och sågplatser redovisade. Kartan har dock inte den detaljeringsgraden att platserna kan excerperas och identifieras i fält. Senare kartor är vanligen tillräckligt tillförlitliga för att platserna skal kunna registreras. Däremot kan det ändå vara svårt att belägga fysiska spår, särskilt för vattenkraftsdrivna lämningarna som sågar och kvarnar. Där inga påtagliga lämningar kunnat iakttas på de redovisad platser har lämningen i något fall fått bedömningen ”Uppgift om”.

Figur 12. Småindustriella anläggningar på lagaskifteskartan Hamnäs (V47-7:3). Kvarn (Skog 410) och såg (Skog 414) har registrerats. Laga skifteskartan är rektifierad och lagts med 50% genomskinlighet på terrängskuggningskartan.

RAÄ NR	Lämningstyp	Egenskapsvärde	Kommentar
Skog 377	Kemisk industri	Tjärfabrik	ÖKHL
Skog 410	Kvarn	Hjulkvarn	ÖKHL
Skog 414	Träindustri	Såg/sågverk	Fornlämning
Skog 415	Textilindustri	Linberedning	Uppgift om
Skog 428	Textilindustri	Linberedning	ÖKHL
Skog 436	Träindustri	Såg/sågverk	ÖKHL
Skog 460	Träindustri	Såg/sågverk	ÖKHL

Tabell 4. Småindustriella lämningar från historisk tid.

Skogsbrukslämningar

Kolbottnar har nästan uteslutande registrerats i samband med kontroll av laserdatat. En av de registrerade kolbottnarna utgörs av en liggmila, det är därmed den första liggmilen som registrerats i socknen. Övriga kolbottnar är resmilor (se vidare kapitlet terrängskuggning).

Inom denna kategori är också tre tjärdalar. Totalt finns nu sex sådana registrerade i Skog. Siffran kan jämföras med de 117 tjärdalar som registrerats i grannsocknen Ockelbo. Även om det finns skillnader mellan socknarna hur inventering bedrivits så anas faktiska lokala skillnader i det historiska skogsbruket som vore intressant att undersöka vidare

Slutligen har en flottningslämning registrerats i Gopån. Längs detta vattendrag, som sträcker sig närmare en mil mellan Idafors och Lingbo, torde avsevärt många fler flottningslämningar kunna identifieras vid en riktad inventering. Under 2015 års inventering avsågtes endast det övre loppet på cirka 0,5 kilometer.

RAÅ NR	Lämningsstyp	Egenskapsvärde	Antikvarisk bedömning
Skog 393	Kemisk industri	Tjärdal	ÖKHL
Skog 380	Område med skogsbrukslämningar		ÖKHL
Skog 385	Område med skogsbrukslämningar		ÖKHL
Skog 388	Kemisk industri	Tjärdal	ÖKHL
Skog 397	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 402	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 413	Område med skogsbrukslämningar		ÖKHL
Skog 426	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 433	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 434	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 435	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 440	Område med skogsbrukslämningar		ÖKHL
Skog 451	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 452	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 453	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 454	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 455	Kolningsanläggning	Resmila	ÖKHL
Skog 458	Område med skogsbrukslämningar	Resmila	ÖKHL
Skog 463	Flottningsanläggning	Vattenledare	ÖKHL

Tabell 5. Registrerade skogsbrukslämningar från historisk tid.

Övriga lämningar från historisk tid

En av de mer intressanta lämningarna under denna kategori var en äldre plats för Skogs kyrka (Skog 411). Platsen ligger 100 meter nordöst om den nuvarande kyrkan, i mark som fyllts upp och nu används som kyrkogård. Här torde grunden efter den äldre kyrkan finnas kvar under marken och längs med muren till kyrkogården finns stenar som möjligen utgjort grundstenar. Kyrkobyggnaden stod mellan åren 1610 och 1805.

I övrigt kan nämnas tre väghållningsstenar, varav två med text, samt ett gränsmärke som står på Sagberg, i en gräns som idag inte är i bruk.

RAÄ NR	Lämningstyp	Egenskapsvärde	Kommentar
Skog 379	Vägmärke	Väghållningssten	Fornlämning
Skog 394	Färdväg	Fäbodväg/-stig	Fornlämning
Skog 398	Vägmärke	Väghållningssten	Fornlämning
Skog 411	Kyrka/kapell		Uppgift om
Skog 405	Gränsmärke		ÖKHL
Skog 406	Brott/täkt	Granit	ÖKHL
Skog 417	Vägmärke	Väghållningssten	ÖKHL

Tabell 6. Övriga lämningstyper från historisk tid.

Övriga lämningar

Fångstgropar

Liksom kolningsgroparna har fångstgroparna excerperats från terräng-skuggningskartan. Totalt registrerades sju stycken, vilket är hälften av det antal indikationer som kontrollerades. Samtliga fångstgropar var belägna på de sandiga markerna i socknens nordvästra hörn.

RAÄ NR	Lämningstyp	Egenskapsvärde	Kommentar
Skog 376	Fångstgrop	Älg	Fornlämning
Skog 378	Fångstgrop	Älg	Fornlämning
Skog 381	Fångstgrop	Älg	Fornlämning
Skog 387	Fångstgrop	Älg	Fornlämning
Skog 389	Fångstgrop	Älg	Fornlämning
Skog 448	Fångstgrop	Älg	Bevakningsobjekt
Skog 460	Fångstgrop	Älg	Fornlämning

Tabell 7. Nyregistrerade fångstgropar

Anläggningar i klapper

En omstridd och svårtolkad lämningstyp är olika anläggningar i klapperstensfält. Vid Skoginventeringen har närmare 20 sådana registrerats. De har registrerats under lämningstyperna boplatsgrop, boplatsvall, skåre/jaktvärn, samt rösning. Samtliga som registrerats ger ett ålderdomligt intryck, med riklig lavpåväxt. Oftast förekommer flera olika typer i samma klapperstensfält. Dessa får olika antikvarisk bedömning beroende på vald lämningstyp, men det är sannolikt att flera av dem har ett funktionsmässigt och kronologiskt samband.

Figur 13. I brist på andra lämningstyper har dessa rösen av klappersten registrerats som "rösning". Här är en anläggning på Knaperåsen.

RAÅ NR	Lämningstyp	Egenskapsvärde	Antikvarisk bedömning
Skog 395	Boplatsgrop		Fornlämning
Skog 397	Boplatsgrop		Fornlämning
Skog 400	Boplatsgrop		Fornlämning
Skog 401	Boplatsgrop		Fornlämning
Skog 403	Rösning		ÖKHL
Skog 405	Boplatsvall		Fornlämning
Skog 441	Boplatsgrop		Fornlämning
Skog 442	Boplatsgrop		Fornlämning
Skog 443	Rösning		ÖKHL
Skog 444	Boplatsgrop		Fornlämning
Skog 445	Skåre/jaktvärn		ÖKHL
Skog 446	Boplatsgrop		Fornlämning
Skog 447	Boplatsgrop		Fornlämning
Skog 449	Boplatsgrop		Fornlämning

Tabell 8. Registrerade lämningar i klapper.

Samisk historia

Ett av de viktigare syftena med Skog-inventeringen var att försöka belägga fysiska spår efter socknens samiska historia. Redan arkeologen Gustaf Hallström uppmärksammade i sin genomgång av Skogs sockens historia att det här finns lämningar efter en samisk befolkning (Hallström 1944:161ff). Några lokaler registrerades också senare i fornminnesregistret – samtliga som plats med tradition. Målsättningen var nu att gå vidare med det samiska traditions-materialet och att med stöd av ortnamn, arkivuppgifter samt ämnesexpertis kunna hitta och registrera *lämningstyper* som synliggör den samiska historien.

Denna del av arbetet kan indelas i två: en arkivforskningsdel och en fältarbetsdel.

Arkivforskning

Historikern Peter Ericson anlitas för att gå igenom arkivmaterialet från Skog. Resultatet har redovisats i två PM och nedanstående text bygger till stor del på detta material.

Det huvudsakliga syftet med arkivstudierna var att excerpera fysiska platser kopplade till den samiska befolkningen. Samtliga husförhörlängder i Skog ca 1750-1830 har gått igenom samt minst varannan 1750–1850 för grannsocknarna (utom Hamrånge där bara tre stycken är genomgångna). Tyvärr saknar Ockelbo dylikt material, det är förkommet. Dessutom har en del uppgifter excerperats ur kyrkoböcker och sockenstämmoprotokoll.

Uppgifterna om samer är talrika. Peter Ericson bedömer att de under 1700-talets början kan vara så många som uppåt 100 vuxna personer i området södra Hälsingland och norra Gästrikland. Det finns en stor rörlighet i gruppen som gör att det traditionella sockenvisa arbetssättet försvåras. Det är till stor del samma personer som rör sig i socknarna Segersta-Hanebo-Skog-Söderala-Harmånger-Ockelbo.

Trots att arkivuppgifterna är rikliga visade det sig svårt att knyta sådana uppgifter till fysiska platser. Sockenlappen i Skog uppges till exempel ofta bara som boende ”Wid Kyrkan” eller ”på kyrkorotan”. Mobiliteten sågs tydligen som ett problem av dåtidens samhälle. När Lars Nilsson år 1757 antogs som sockenlapp *förband* han sig att uppehålla sig inom socknen, men så tycks inte alltid ha skett. År 1759 rapporteras till landshövdingen att Lars uppehåller sig i Hamrånge – och att han inte lämnat in sin bössa såsom sockenlapparna är ålagda (Svanberg 1999:60).

Ibland tycks sockenlappstjänsten delas mellan Skog och grannsocknen Hanebo. Där är den samiska närvaron främst kopplad till byn Lilltjära, vilket också satt avtryck i ortnamnen (Eriksson 1934:101). En intressant parantes i detta sammanhang är att en av de sockenlappar som tjänat åt Hanebo och Skog, Jacob Tidblad, är en avskedad soldat från Östervåla, som gifter sig med en lokal samekvinna. Han tycks inte själv ha samiska rötter.

70-75	✓	Sockenlapp Lars Nilsson
65-70	✓	H. Anna
70-75	✓	S. Anders

Figur 14. Sockenlappen Lars Nilsson i Husförhörlängden. (Skog AI:3 (1779-1786) Bild 115 / sid 108 (AID: v136645.b115.s108, NAD: SE/HLA/1010178).

1757.
 Enattomte Inger tillfångades smitta Ormen, som alla vill ha besträffa. Lappmannen Lars Nilsson till Västmanland? Hennes föräldrar uppgjorde ena sin. Det följande sig Västmanland, att han varit följande i Västman, för det han efter vinsten blev som den till guds och till sin för den godhet, som, att han inget annat vinsten under Lappens underhållning eller tillfälla att smitta sig själv och bli den Västman till Västman; följande sin guds Lapp, som följande sig med det godhet, till guds den Västman, som den smitta var.

Figur 15. Lars Nilsson antas som sockenlapp. Källa: Skogs kyrkoarkiv, Gävleborgs län, Sockenstämmoprotokoll, SE/HLA/1010178/K 1/1 (1751-1769).

De uppgifter om den samiska befolkningen som arkivmaterialen ger handlar till stor del om sockenlappar – d.v.s. människor som lever bland bondebefolkningen och ingår i samhällets administrativa system. Redan i äldre tid anar man att detta bara är en del av den samiska kulturhistorien. Ett exempel från grannsocknen Ockelbo är belysande. På hösttinget 1790 står sockenlappen Jöns Jönsson anklagad för att ha låtit en renhjord på 400 djur beta fritt och ställa till skada på böndernas ängar. I sitt försvar menar Jöns att han mycket riktigt äger renar och att han även åtagit sig att underhålla renar åt andra, men att den största skadan skett av ”utsocknes lappmän som med sina kreatur årligen vissa tider inflytta” (Avskrift Ockelbo-Hamrånge tingslags dombok höstting 1790). Längre fram i historisk tid är en säsongvis närvaro av fjällsamer mer välbelagt, då handlar det ofta om marknads- och utställningsresor, vilka pågick ända in på 1930-talet.

Figur 16. Samer från Oviksfjällen fotograferade i Holmsveden någon gång kring sekelskiftet 1900.

Fältbesiktningar

Fältbesiktningarna genomfördes i samarbete med Ewa Ljungdahl på Gaaltije i Östersund. De platser som besöktes var de sedan tidigare registrerade lokalerna samt ett antal platser som tillkommit efter tips från allmänhet och från hembygdslitteratur.

Totalt registrerades sex lämningar som har anknytning till samiskt kulturarv. Tre av dessa är typiska samiska lämningstyper. Vid Hålltjärn i sydöstra delen av socknen finns en myr som benämns "Lappfågårn". Enligt en beskrivning, återgiven i "Socknen på Ödmården" (Hallström 1944:162) hade samerna en mängd renar och en bosättning vid sjön intill. Spår av bosättningen kunde inte påvisas. En sammanvägd bedömning i fält var att myren skulle registreras som **Renvall** (Skog 457), vilken i riksantikvarieämbetets lämningstypslista förklaras med en yta där renar samlats för mjölkning m.m. Dessa kan synas som en vegetationsförändring men har sällan tydlig avgränsning. Här skulle möjligen en pollenanalys kunna bekräfta vegetationsförändringar kopplade till rennäringen.

De andra lämningarna är belägna i nordvästra delen av Skog, på Hamnäs marker. De ligger båda på en plats som enligt traditionen kallas för "Finnlägret" och skall ha varit en tillfällig bosättning för samer (Skog 148:1). Platsen utgörs av en flack sandig yta mellan två höjder och myrmarker. I området finns en naturlig kallkälla. I fornlämningsregistret är "Finnlägret" något felinprickad. Här registrerades två lämningar. Dels en kåtatomt (Skog 430), vilken bestod av en

anläggning, 6 meter i diameter med en svacka i mitten. Vid sondning framkom kol strax öster om centrum. Lämningen registrerades som **kåta?** (Skog 430).

25 meter från denna framkom en hård ca 0,6×0,5 meter stor med stensatt kant av skörbränd sten och två flata stenar i mitten (Skog 429). Denna registrerades som **Hård**, vilken är en lämningstyp som bland annat används för hårdar som kan antas ha anlagts inne i en kåta. Platsen utgörs av sandmark utan inslag av sten och lämningen syntes genom att de två centrala stenarna stack upp ur mossan. I moränmark hade hårdan sannolikt inte påträffats.

Figur 17. Hård registrerad på platsen för "Finnlägret". Sannolikt har den stått inne i en tältkåta. Foto: Maria Björck.

Övriga lämningar registrerades under traditionella lämningstyper, men där har den samiska kopplingen framhävts i beskrivningen. Strax utanför sockengränsen, vid Svarttjärn i Hamrånge, är en plats som enligt traditionen kallas "Lappkyrkogår'n" (se Martinsson, 2011:52). Vid besiktningen kunde inga tydliga spår iakttas. Men platsen är tydligt utpekad och registrerades därför som **Plats med tradition**. Samma lämningstyp fick tillsvidare Lappåsen i Ockelbo. Där finns det uppgifter om att en familj under tidigt 1800-tal skall ha bott året runt i en kåta (Woxberg 2005:221). Samerna på Lappåsen nämns också av Hallström som skriver att dessa var av samma släkt som de i Hålltjärn (Hallström 1944:162). Vid fältbesök på platsen kunde inga spår av en bosättning iakttas. På den mest naturliga platsen för bosättning står nu en byggnad, tillkommen under 1900-talet. Därutöver finns i närområdet flera anläggningar i klapper.

Slutligen registrerades en fyndplats för en stockeka av två urholkade trädstammar. Den påträffades i Hålltjärn och har satts i samband med den samiska bosättningen vid tjärnen. Idag förvaras den på hembygdsgården i Lingbo.

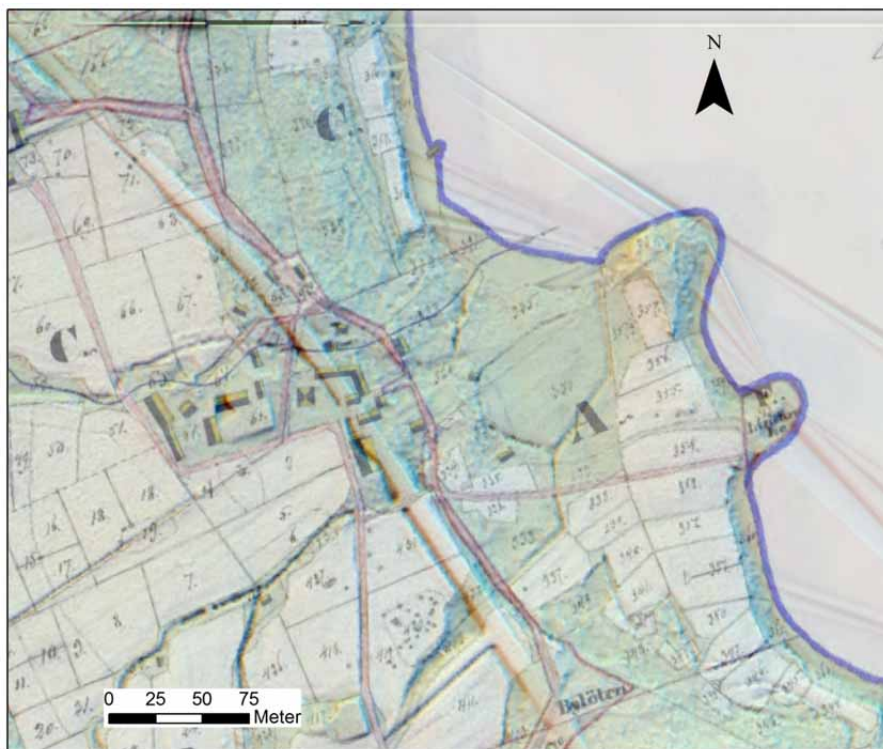
Det har även besiktigats ett par platser där det visat sig att traditionen varit för svag eller för obestämd för att registreras i fornminnesregistret. Dit hör exempelvis en uppgift om ett lappläger vid Klubbäcken, Lingbo (Woxberg 2005:224), samt en husgrund på skogen väster om Stråtjärä.

Lämningstyp	RAÄ nummer	Kommentar	Antikvarisk bedömning
Härd	Skog 429		Fornlämning
Kåta	Skog 430		Fornlämning
Renvall	Skog 457		Uppgift om
Plats med tradition	Ockelbo 1892	Lappkyrkogården	ÖKHL
Plats med tradition	Ockelbo 1891	Lappåsen	ÖKHL
Fyndplats	Skog 456	Fyndplats för stockeka	ÖKHL

Tabell 9. Lämningar som kan kopplas till samisk historia.

Terrängskuggning

Den behandlade terrängskuggningsmodell som Oscar Törnqvist från Metria tog fram användes först och främst som underlag för fjärranalys. Förutom de indikationer som plockades ut av Metria själva, gjordes även försök att finna flottningslämningar, bebyggelselämningar, boplatsgropar i klapper m.m. Särskilt användningsbart var laserdatat i kombination med andra data, som ortofoton. Genom att använda terrängskuggningen som underlag till rektifierade historiska kartor skapades en reliefbild med en topografisk dimension som gav en större förståelse för det kartlagda historiska landskapet.

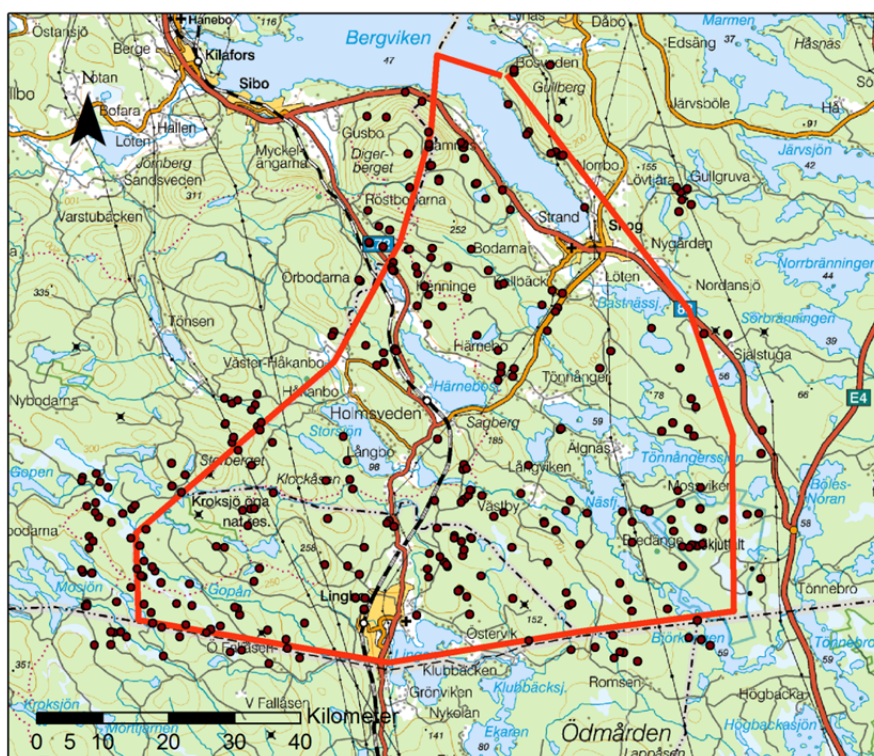

Figur 18. Laga skifteskartan över Hamnäs har gjorts 50 % genomskinlig ovanpå terrängskuggningskartan. Här framträder de blockiga och kuperade områden som inte uppodlats.

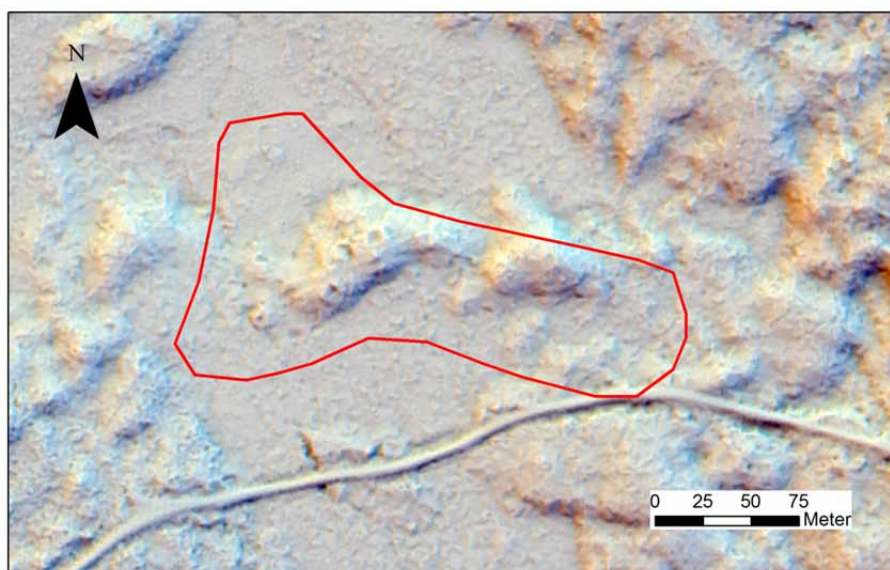
I Metrias arbete plockades 350 indikationer ut byråmässigt. Ett urval med olika typer av indikationer kontrollerades sedan i fält. Flertalet av indikationerna var potentiella kolbottnar. Det visade sig också att de kolbottnar som identifierats i terrängskuggningskartan stämde till närmast 100 procent vid fältgranskningen. Däremot var inte alla kolbottnar som påträffades i fält synliga i laserscanningen. Det var också svårt att avgöra om de haft en tillhörande kolarkoja.

Knappt hälften av de granskade indikationerna på fångstgropar och kolningsgropar visade sig stämma. Initialt plockades för stora gropar ut – dessa var vanligen täktgropar. Annars gav just indikationer med gropar bra resultat. Även boplatzgropar i klapperstensfält syntes bra i materialet men i klappersten förekom ofta felutslag då uppstickande block skapade skuggor som lätt misstogs för gropar. Kolbottarna identifierades ofta genom de kringliggande stybbgroparna.

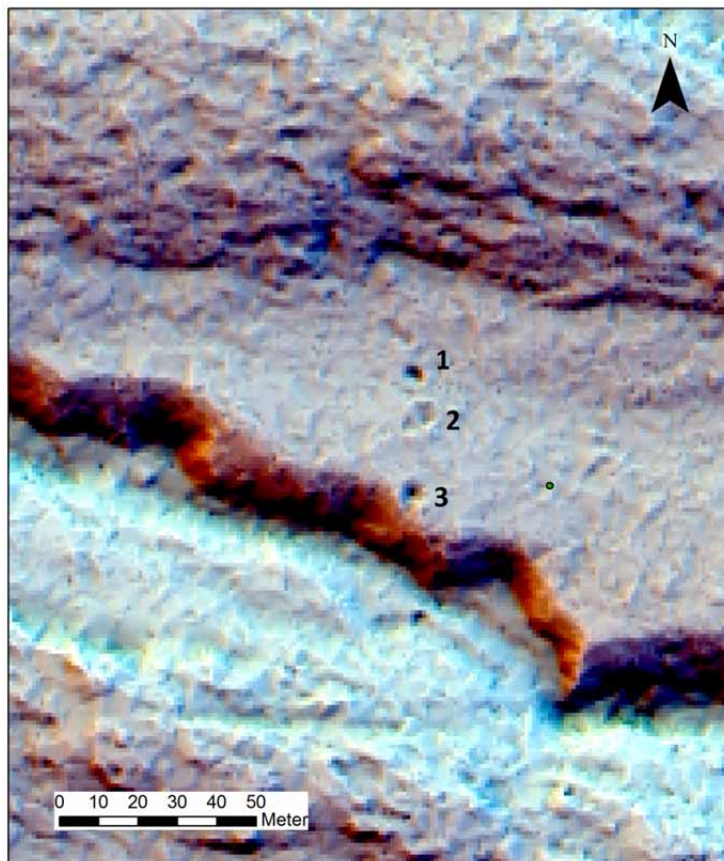
Bebyggelselämningar var svårare belägga och avgränsa i terrängskuggningen. Mindre lyckade var också försöken att identifiera flottningslämningar samt lämningar efter andra vattenanknutna verksamheter. Här gav laserdatat knappast något stöd alls till fältarbetet.

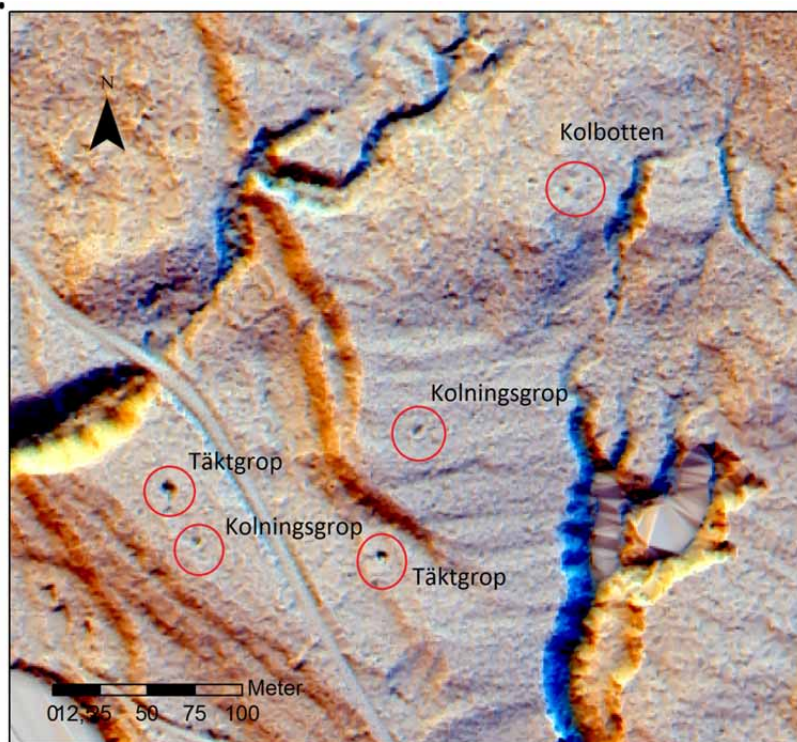
Figur 19. Indikationer utplockade vid Fjärranalys av Oscar Törnqvist, Metria.

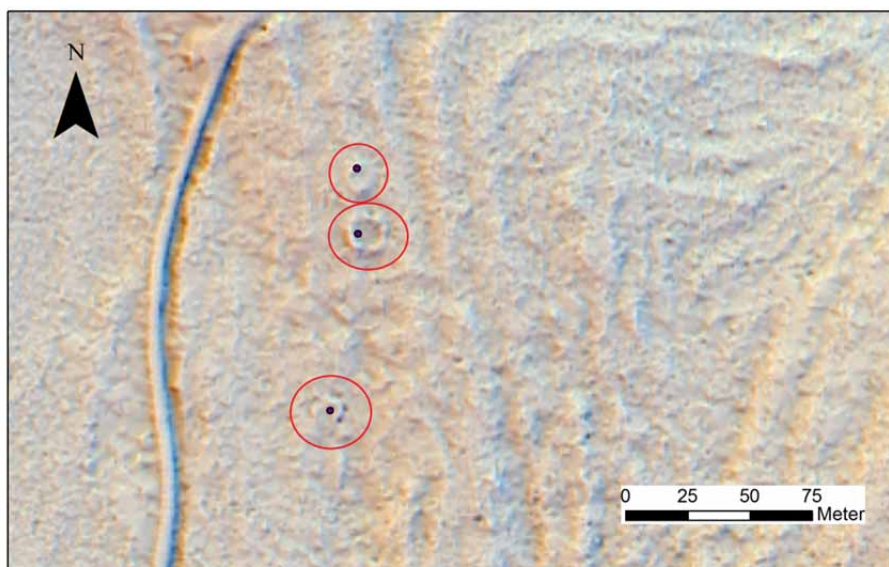
Figur 20. Inom det markerade området ligger Fallbodarna, en fäbod bestående av två stående byggnader och 11 husgrunder. Dessa är mycket tydliga i fält men är svåra att identifiera i lasermaterialet (Skog 439).

Figur 21. Fångstgropar (Skog 387, 381 och 378) i typiskt läge; på sandig platå mellan rasbrant och bergshöjd. Den mittersta gropen är lika djup som de övriga men har en flackare profil vilket gör att den inte är lika tydlig i terrängmodellen.

Figur 22. Kolningsgropar (Skog 431 och 432) samt täktgropar. I nordväst syns stybbgroparna till en kolbotten (Skog 434).

Figur 23. Olika typer av kolbottnar efter resmilor. Den översta (Skog 451) är något upphöjd med en mindre vall i kanten, Den mittersta botten (Skog 454) är inte upphöjd utan markeras av en 0,5 meter hög vall. Den nedersta (Skog 452) utmärks av sju omgivande stybbgropar.

PUBLIKA AKTIVITETER

Lilla kulturarvsdagen – Familjedag med forntidstema

I samarbete med Skogs hembygdsförening anordnades Lilla Kulturarvsdagen lördagen den 12 september. Dagen är en nationell satsning, med gemensam marknadsföring, som vänder sig främst till barn och unga. Den genomförs fredagen och lördagen innan den ordinarie Kulturarvsdagen.

Dagen genomfördes på hembygdsgården Torparbacken där de olika byggnaderna hölls öppna. Från Läns museet medverkade en arkeolog, en kulturmiljöpedagog och en arkeologipraktikant. På programmet stod bland annat aktivitetslådor med arkeologiska klurigheter, hantverk och sagoberättande. Barnen fick också prova på en arkeologisk utgrävning.

Slutligen hölls en föreläsning om de pågående inventeringsarbetena och Skogs historia.

Det visade sig tyvärr svårt att locka barn och unga till dagen. Endast 8 personer under 18 år deltog, däremot kom ett 40-tal vuxna. Dagen resulterade i ett 20-tal tips om oregistrerade lämningar, däribland flera fyndplatser för stenåldersföremål.

Figur 24. En arkeologisk grävplats iordningsställdes för de mindre barnen. Andreas Widerberg leder grävarbetet.

Skoldag

På skolan i Stråtjärä genomfördes måndagen den 30 november också barnverksamheter för klasserna Förskolaklass-åk 2, åk 3-4 och 5-6. Totalt nåddes 40 elever. Upplägget var liknande det på kulturarvsdagen med praktiska övningar med eleverna varvat med föreläsning om Skogs sockens historia och om inventeringsarbetena. Stråtjärä är den enda skolan inom socknen sedan skolorna i Holmsveden och Lingbo lagts ned.

Andra publika aktiviteter

I ett blogginlägg på Läns museets arkeologiblogg redogjordes kort för projektets samiska inriktning med anledning av fyndet av en förmodat samisk hård. Inlägget har kommenterats och delats flera gånger och gett upphov till flera tips på andra samiska lämningar (<http://arkeologigavleborg.blogspot.se/2015/11/finnlagret-en-samisk-lagerplats.html>). Även i Radio Gävleborg uppmärksammades arbetet med att finna spåren efter den samiska historien med inslag på nyheterna och i förmiddagsprogrammet den 17 november.

UTVÄRDERING

Genom att systematiskt använda det **historiska kartmaterialet** kunde ett relativt stort antal by/gårdstomter och andra bebyggelse lämningar registreras, liksom ett antal småindustriella lämningar från historisk tid. Kartmaterialet gav egentligen betydligt mer, men bara en del av det excerperade materialet kunde gås igenom inom projekttiden. Fältarbetet underlättades betydligt av att ha de historiska kartorna i handdatorn. Dock är *registreringen* av bebyggelse lämningar i FMIS tidsödande, med kartreferenser, avgränsningsproblematik och så vidare.

Rektifieringen av de 39 historiska kartor som var aktuella tog 5 arbetsdagar i anspråk. Vi bedömer att det var väl investerad tid. Med nuvarande lagstiftning – med ett fast årtal som åldersrekvisit – är det nödvändigt att utreda huruvida en lämning tillkommit före eller efter år 1850 för att den skall ges rätt antikvarisk bedömning. Många gånger är detta ändå problematiskt. Som exempel kan nämnas Skog 460, ett sågverk som redovisas på 1856 års laga skiftskarta. På ungefär samma plats redovisas på äldre kartor kvarnar tillhörande Håkanbo by. Att avgöra i fält vilka lämningar som hört till vad är närmast omöjligt. Samma fall i ett vattendrag har ofta använts under lång tid och till olika ändamål.

En angränsande fråga har att göra med rekvisitet ”varaktigt övergiven” för fornlämningsstatus. För många av de lämningar som kan exciperas ur de historiska kartorna finns en bred gråzon av övergivandegrad: Ska ett torp där en ekonomibyggnad står kvar räknas som övergivet? Eller ett sågverk med infallet tak? I Riksantikvarieämbetets lista med egenskapstyper och antikvarisk praxis intas en restriktiv hållning till fornlämningsbedömning i dessa fall. Sålunda har till exempel en fåbod av hög ålder bedömts som övrig kulturhistorisk lämning då en av 12 fåbodstugor står kvar. Man kan i sådana fall vara uppmärksam på att förhållandena kan ändras – flyttas stugan blir hela området fornlämning.

Figur 25. Delar av gamla landsvägen mellan Hamnäs och Kilafors hålls öppen. Först när vägen överhuvudtaget inte används, och den får växa igen, kan den ges ett skydd som fornlämning.

Fokuseringen på det **samiska kulturarvet** visade sig slå väl ut. Här finns ett omfattande kulturarv som inte är tillräckligt uppmärksammat, och som det ingår i kulturmiljövårdens uppgift att belysa. Det finns också ett stort allmänintresse

för denna del av historien, inte minst från samiskt håll. Lärdomarna från projektet kan sammanfattas i några punkter:

- Det går att identifiera samiska lämningstyper i fält, även utanför det traditionella samiska området.
- En arbetsmetod med sockenvis avgränsning är inte lämplig för att dokumentera spåren efter en rörlig befolkning.
- Expertkompetens är viktig. Samarbetet med Gaaltje var en förutsättning för att få resultat i fältarbetet.
- Det finns inte bara *en* samisk historia: Fjällsamernas säsongsvistelser, sockenlappar och skogssamiska näringar är skilda företeelser som avsätter olika spår.

Terrängdatat visade sig vara till stor hjälp för vissa lämningstyper, framförallt kolbottnar efter resmilor. Under vissa förutsättningar, som vid tät vegetation på igenväxande hyggen, syns dessa anläggningar till och med bättre i laserdatat än i fält. I de urplockade indikationerna finns flera hundra förmodade kolbottnar som inte fältgranskats. Här kan man diskutera inför framtida arbeten huruvida en del av detta material skulle kunna registreras byråmässigt. Samtliga av de kolbottenindikationer som kontrollerades i fält visade sig vara kolbottnar. Däremot gäller inte det motsatta – alla kolbottnar syns inte i lasermaterialet. Bara i undantagsfall går det att se om en kolarkoja finns intill bottnen.

Specialinventeringen av Skog ersätter inte en fornminnesinventering av traditionell typ. Till exempel har inte gamla fornlämningsnummer besökts. Det kvarstår ett behov av att uppdatera informationen från framförallt den tidigaste fornminnesinventeringen. Stickprov som gjorts under projektet visar att flera av de äldre registreringarna antingen borttagits, är felinprickade eller felbedömda (exempelvis Skog 7:1, Skog 148:1 samt Ockelbo 295:1 och 2).

Den tid som kunnat läggas på fältarbete i Skogprojektet är betydligt mindre än i de tidigare inventeringarna, ändå är antalet registrerade lämningar jämförbart. Arbetet har visat att riktade insatser, även med förhållandevis små medel, kan fylla igen kunskapsluckor. Skoginventeringen försökte ta itu med ganska många luckor samtidigt och blev därför något splittrad. Det fanns inte tid att följa upp alla tips och kartexcerperade objekt, och fältarbetets täckningsgrad blev olika inom inventeringsområdet. För fortsatta inventeringsarbeten av den här typen är ett mer effektivt arbetssätt att fokusera på ett eller ett par teman.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens diarienummer: 431-1029-15

Beslutsdatum: 2015-04-09

Länsmuseet Gävleborg diarienummer: 2386/320

Länsmuseet Gävleborg projektnummer:

Undersökningstid: april-november 2015

Arkeologtimmar: 388 totalt

Personal: Bo Ulfhielm och Maria Björck

Socken: Skog

Kommun: Söderhamn och Ockelbo

Inventeringsområde: 282 kvadratkilometer

Koordinater: N 6775880 E 594420 (Ungefärlig mittkoordinat)

Koordinatsystem: Sweref 99 TM

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Dokumentationshandlingar: 39 rektifierade historiska kartor, 37 digitala fotografier samt 4 GIS filer förvaras på Länsmuseet Gävleborgs server.

REFERENSER

- Björck, M, Björck, N. och Vogel, P. 2001. *Gårdsjösundet. En av de äldsta bosättningarna i Norrland*. Arkeologisk slutundersökning, RAÄ 170, Skog socken, Hälsingland, 1996. Rapport– Läns museet Gävleborg 2001:03.
- Björckén, G. M.fl. 2013. *Badhusepoken. Skog vår hembygd VI*. Utgiven av Skogs hembygdsförening.
- Brink, S. 1994. *Hälsinglands äldsta skattelängd*. Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie C. Källskrifter 2. Uppsala
- Djurberg, D. 1806. *Utförlig geografi*, fjärde delen innefattande beskrifning om Svearike. Stockholm.
- Eriksson, E. 1934. Ortnamnen. I Två Hälsingsocknar. Segersta och Hanebo. Red. Humble, N.
- Jensen, R (red). 1997. *Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. En riksöversikt*. Riksantikvarieämbetet.
- Johansson, E. 2001. *Minnesbok över Skogs socken*. Skogs hembygdsförening (2001)
- Humble, N. 1944. *Socken på Ödmorden*. Anteckningar till Skogs sockens historia. Lund.
- Hallström, G. 1944. Skogs sockens fornhistoria. *Socken på Ödmorden*. Anteckningar till Skogs sockens historia. Lund.
- Hällström, C. 1998. *En mesolitisk slagplats vid Nyängsberget*, RAÄ 171. Arkeologisk undersökning, Skog socken, Hälsingland. Rapport-Läns museet Gävleborg 1998:19.
- Lundqvist, G. 1963. *Beskrivning till jordartskartan över Gävleborgs län*. Sveriges geologiska undersökning, ser. CA. Nr 42. Stockholm
- Martinsson, M. 2011. *Sockensamer. Religionshistoriska spår och konfrontationer i Gästrikland under 1600-1900-talet*. Examensarbete, magisternivå. Religionsvetenskap. Högskolan i Gävle
- Svanberg, I. 1999. Hästslaktare och korgmakare. Resursutnyttjande och livsstil bland sockenlappar. *Skrifter utgivna av Johan Nordlandersällskapet* 21. Umeå.
- Tuneld, E. 1794. *Geographie öfver konungariket Sverige, samt därunder hörande länder*. Tredje bandet, som innehåller Norrland, Lappland, Finland och Sveriges utrikes besittningar. Stockholm.
- Törnqvist, O. 2015. *Fjärranalys för kulturmiljövården. Steg 2 rekommenderade derivatprodukter och produktionsmetoder*. Rapport Metria.
- Woxberg, A. 2005. *På klövjestigar genom Ödmården. En vandring bland sägner och skrönor*. Ockelbo hembygdsförening.

Opublicerade källor

- Ockelbo-Hamrånge Tingslags dombok. Höstting 1790. Avskrift.
- Peter Eriksson 2015. PM Ur arkiven om Skog med omnejd samt PM Samer kring Ödmården.

Övriga arkiv

Lantmäteristyrelsens arkiv

Samtliga akter rörande Skogs socken, V47-1:1 – V47-22:6

Arkiv digital

Skog AI:3 (1779-1786) Bild 115 / sid 108 (AID: v136645.b115.s108, NAD: SE/HLA/1010178

Skogs kyrkoarkiv, Gävleborgs län, Sockenstämmoprotokoll, SE/HLA/1010178/K I/1 (1751-1769)

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE